

..ขอสดุดี"สุนทรภู่."ผู้โยงโยความรู้เก่า-ความรู้ใหม่.

นำเสนอเมื่อ : 12 มิ.ย. 2552

สุนทรภู่ "ความรู้ใหม่" โยงโย "ความรู้เก่า"

สุนทรภู่ "ความรู้ใหม่" โยงโย "ความรู้เก่า"
ในยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงด้านความรู้

ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์

(คัดจากนิตยสารศิลปวัฒนธรรม ฉบับเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2547 ปีที่ 25 ฉบับที่ 10)

สุนทรภู่มีชีวิตในยุคสมัยที่คล้ายคลึงกับเราในปัจจุบันอยู่มาก เพราะยุคสมัยของท่านก็เช่นเดียวกับยุคสมัยของเรา นั่นคือเป็นยุคสมัยที่ระบอบความรู้ของสังคมกำลังถูกกระทบจากความรู้ใหม่ซึ่งหลั่งไหลมาจากภายนอก แม้ไม่ท่วมทันทเท่าปัจจุบัน แต่ก็เห็นได้ว่าเริ่มกระทบต่อฐานของความรู้หรือวิถีคิด ซึ่งสะท้อนออกมาในงานของสุนทรภู่ด้วย

ตลอดชีวิตของสุนทรภู่ ท่านใช้ชีวิตอยู่ในภาคกลางตอนล่าง โดยเฉพาะกรุงเทพฯ อันเป็นที่เกิดของความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยมากที่สุด

ใช้แต่เท่านั้น
ท่านยังอยู่ในฐานะที่ต้องสัมผัสกับความเปลี่ยนแปลงโดยตรงมากกว่าคนทั่วไป ไม่ว่าในฐานะข้าราชการสำนัก ตำแหน่งอาลักษณ์และกวีในราชสำนัก หรือครูกลอน และพระภิกษุที่มีผู้นับหน้าถือตาอยู่พอสมควร

เหตุตั้งหน้างานของท่านจึงสะท้อนให้เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้มาก
ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ใฝ่รู้
เพราะข้อมูลจำนวนมากในงานนิราศของท่านนั้นเกิดจากการได้อ่านตำรับตำรามามาก
พร้อมกันไปกับการไต่ถามข้อมูลจากชาวบ้านด้วย

จนถึงทุกวันนี้ข้อมูลความรู้ที่ปรากฏในงานของสุนทรภู่ถูกใช้เป็นบรรทัดฐานอย่างหนึ่งสำหรับ
รับการทำงานพจนานุกรมและสารานุกรม

ความรู้และความใฝ่รู้ของสุนทรภู่นั้นมีผู้กล่าวถึงมามากแล้ว
ในที่นี้จะขอนำเอาความรู้ในงานของท่านมาวิเคราะห์
เพื่อดูถึงผลกระทบจากความรู้ใหม่ๆ ที่หลั่งไหลมาจากข้างนอก
ว่ามีต่อระบบความรู้ของไทยอย่างไร

โดยหยิบเอาสุนทรภู่ในฐานะปัญญาชนคนหนึ่งของไทย
ซึ่งไม่ถึงกับเปิดรับความรู้ใหม่อย่างเต็มที่จนถึงขีดเรียนภาษาอังกฤษ เช่น
ปัญญาชนกลุ่มวชิรญาณภิกขุ, เจ้าฟ้าน้อย (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ) หลวงนายสิทธิ
(สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์), หรือนายขำ บุนนาค (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์)
 ฯลฯ

(ในแง่นี้ ใครชี้ให้เห็นด้วยว่าปัญญาชนไทยในราวรัชกาลที่ ๓
มิได้แบ่งออกเป็นสองขั้วสุดโต่ง คือระหว่างกลุ่มกาวหนาที่เปิดรับความคิดตะวันตกเต็มที่
และกลุ่มหัวเก่าที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงอะไรเลย
แท้ที่จริงแล้วทั้งสองกลุ่มเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน
คือจะผนวกเอาความรู้ตะวันตกเข้ามาในระบบความรู้ของไทยได้อย่างไร
โดยมิให้กระทบต่อฐานความรู้ที่แต่ละฝ่ายคิดมีความสำคัญอย่างชนิดที่เปลี่ยนแปลงไม่
ได้ ฉะนั้นการศึกษาาระบบความรู้ของสุนทรภู่
จึงทำให้เราได้เห็นแนวคิดอีกกระแสหนึ่งของปัญญาชนไทยในช่วงนั้นไปด้วย)

ความรู้ใหม่ที่แพร่หลายในช่วงนั้นมาก
และปรากฏในงานวรรณกรรมทั่วไป โดยเฉพาะแต่ของสุนทรภู่คือโลกภูมิ
แนวทางของความเปลี่ยนแปลงความรู้ในแง่นี้ก็คือการรับเอาข้อมูลใหม่
ที่เกี่ยวกับดินแดนในประเทศไกลเคียงบรรจุลงในความรู้เกี่ยวกับโลกภูมิเดิม
ตั้งงานศึกษาเรื่อง "ภูมิศาสตร์สุนทรภู่" ของกาญจนาศพนันธุ์ได้ชี้ให้เห็น
การที่เมืองลังกากลางเป็นเมืองฝรั่งในพระอภัยมณี แทนที่จะเป็นเมืองของยักษ์
หรือเมืองอันเป็นแหล่งที่มาของพระพุทธศาสนา เป็นการกล่าวถึงความจริงเชิงประจักษ์
เพราะลังกาเป็นเมืองขึ้นอังกฤษ ซึ่งมีพระราชินีปกครองในช่วงนั้น
จารึกเกี่ยวกับชนชาติต่างๆ
ในวัดโพธิ์สะท้อนการขยายตัวของความรู้เชิงประจักษ์เกี่ยวกับโลกภูมิเช่นเดียวกัน

เหตุใดความรู้เกี่ยวกับโลกภูมิที่ค่อนข้างเป็นจริงเช่นนี้จึงขยายตัวในยุคนั้น
อธิบายไม่ใตงาย การเดินเรือ, การค้าระหว่างประเทศ,
หรือแม้แต่แผนที่เดินเรือของตะวันตก ไม่ใช่เพิ่งมีขึ้นเป็นครั้งแรกในเมืองไทย
ดูเหมือนต้องมีความเปลี่ยนแปลงอะไรอื่นมากกว่าการเข้ามาของข้อมูล
เช่นการสำนึกถึงความจำเป็นจะต้องผนวกเอาข้อมูลใหม่เหล่านี้ไว้ในระบบความรู้ให้ได้เป็น
ตน

นอกจากความรู้ด้านโลกภูมิแล้ว

อีกสิ่งหนึ่งที่พบในงานของสุนทรภู่อยู่เสมอคือความรู้ชาวบ้าน
ในงานนิราศของท่านมีตำนานสถานที่ ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์หรือพืช
ซึ่งเป็นความรู้พื้นถิ่นของชาวบ้าน

ตลอดจนแม่แต่หินทาบชาวบานสอดแทรกอยู่มากมาย

ถ้ามองย้อนกลับไปดูวรรณกรรมตัวเขียนรุ่นก่อนหน้า
ความรู้ชาวบ้านเหล่านี้แทบไม่มีพื้นที่ในวรรณกรรมมาก่อนเลย
เหตุใดปัญญาชนจึงให้ความสนใจต่อความรู้ชาวบ้านเช่นนี้
ก็นับเป็นอีกสว่นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในระบบความรู้ของไทยในช่วงนั้น

ความเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งในยุคสมัยนั้นซึ่งควรกล่าวไว้ด้วย
แม้ไม่เกี่ยวกับตัวความรู้โดยตรง นั่นก็คือวรรณกรรมตัวเขียนถูกใช้เพื่อการอ่านมากขึ้น

วรรณกรรมรุ่นก่อนหน้าส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมเพื่อการแสดง
(เทศน์มหาชาติก็เป็นการแสดงอย่างหนึ่ง) แต่งานเขียนเช่นนิราศก็ตาม,
พระอภัยมณีก็ตาม ไม่ได้เขียนขึ้นเพื่อการแสดง แต่เพื่อการอ่านโดยตรง
จึงอาจกล่าวได้ว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของระบบความรู้ที่เกิดขึ้นในยุคนี้
มีการเปลี่ยน "สื่อ" ไปพร้อมกัน คือมีงานเขียนเพื่อการอ่านเพิ่มขึ้น

สุนทรภู่เป็นคนหนึ่งที่มีส่วนอย่างมากในการทำให้ "สื่อ" ชนิดนี้แพร่หลายออกไป
แม้สื่อที่ท่านเลือกใช้คือกลอนแปดเป็นรูปแบบฉันทลักษณ์ที่มีข้อจำกัด ดังที่จิตร ภูมิศักดิ์
เคยวิจารณ์ว่า ไม่อาจใช้เป็นเครื่องมือในการสื่ออารมณ์ที่หลากหลายได้มากนัก
ท่านยกตัวอย่างความโกรธและความคึกคะนองเหี้ยมหาญเป็นต้น

อย่างไรก็ตามการอ่านในยุคสมัยของสุนทรภู่หมายถึงการอ่านต่างๆ
โดยเฉพาะอ่านต่างๆ ให้ผู้อื่นฟัง ไม่ใช่การอ่านในใจเงียบๆ เพียงคนเดียว
เสียงของการเร่าอารมณ์จึงมาจากการอ่านต่างๆ
ไม่ใช่มาจากเสียงที่เกิดในใจผู้อ่านเมื่อสายตาผานตัวอักษร
จะนั่นสื่อที่สุนทรภู่มีส่วนในการทำให้แพร่หลายนี้ จึงพอเหมาะกับความจำเป็นในยุคสมัย
และที่จริงแล้วกลอนถูกใช้ในรูปแบบสำหรับเก็บความรู้ด้านต่างๆ
เอาไว้มากมายนับแต่ขนานมา เช่น ตำรายา, ตำราโหราศาสตร์, และตำราอื่นๆ

ตัวละครของสุนทรภู่ก็สะท้อนความรู้ข้อมูลใหม่ๆ เหล่านี้ออกมาเหมือนกัน เช่น
อุศเรน, นางละเวง, นางเงือก, ผีเสื้อสมุทร
ซึ่งไม่อาจหาตัวละครในวรรณกรรมรุ่นก่อนเทียบได้เลย

อย่างไรก็ตามความรู้ข้อมูลใหม่เหล่านี้สุนทรภู่จะผูกโยงไว้กับอุดมคติของระบบความรู้แบบ
เดิมเสมอ หลังจากผ่านประสบการณ์แปลกใหม่หลายอย่างมาแล้ว
ในที่สุดพระอภัยมณีก็ลาโลกออกบิณฑูพรตเพื่อบรรลุนิพพาน
ความตื่นตาตื่นใจในสิ่งแปลกใหม่ทั้งหลายที่ปรากฏในนิราศ
มักจะลงมามีสุขที่เดือนผู้อ่านในระลึกถึงพระไตรลักษณ์เสมอ
ข้อนี้ทำให้สุนทรภู่แตกต่างจากคนไทยปัจจุบัน เพราะการรับความรู้ข้อมูลใหม่ๆ ในปัจจุบัน
ไม่ได้ผูกโยงอยู่กับอุดมคติของความรู้แบบเดิมอีกแล้ว จึงเป็นธรรมดาที่ความรู้ข้อมูลใหม่ๆ

ซึ่งหลังไหลเข้ามามีผลกระทบต่อวัฒนธรรมไทยอย่างไพศาลกว่าสมัยสุนทรภู่

มีข้อสงสัยเกี่ยวกับอำนาจที่ปรากฏในพระอภัยมณี ฝ่าย "ไทย" ได้อำนาจจากการปลุกเสก, อิทธิปาฏิหาริย์ หรือบารมีส่วนบุคคล ในขณะที่ฝ่ายฝรั่งลังกาได้อำนาจจากการกระทำของมนุษย์เอง เช่นเรือรบลำใหญ่มหา

แม่เกิดจากจินตนาการที่ไม่มีความเป็นจริงในสมัยนั้นรองรับ แต่ก็เป็นเรือรบที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ได้มาจากอิทธิปาฏิหาริย์ ท่องเรื่องของพระอภัยมณีที่ไม่เกี่ยวกับความรักของตัวเองแล้ว ก็คือการต่อสู้กันระหว่างอำนาจสองชนิดนี้ และผลที่สุดของการต่อสู้ก็คือชัยชนะของฝ่าย "ไทย" ที่น่าสนใจก็คือชัยชนะนั้นไม่ได้เกิดจากการต่อสู้ทางกายหรือกำลังอาวุธเท่านั้น แต่เป็นชัยชนะทางใจ หรือความรักระหว่างตัวเองด้วย

ทั้งหมดนี้ดูเหมือนจะสะท้อนการมองโลกจากสายตาของปัญญาชนไทยกลุ่มหนึ่ง (ซึ่งมีสุนทรภู่เป็นตัวแทน) กล่าวคือยอมรับอำนาจของตะวันตกในด้านกายภาพ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังเชื่อมั่นในอำนาจทางจิตใจ (หรือทางธรรม) ของไทย

หากมีการปะทะกันของอำนาจ

ในที่สุดแล้วอำนาจทางธรรมย่อมอยู่เหนือกว่า.....